

Διάχυτη Νέα Θρησκευτικότητα: Τὸ σύμπαν ὡς ἀνώτερη δύναμη στὴν κοινωνία καὶ στὴν Πὸπ Κουλτούρα

Δημητρίου Σούκη*

*Καὶ ἂν εἶμαι μόνος στὸ κρεβάτι, θὰ πάω στὸ παράθυρο,
θὰ κοιτάξω ψηλά στὸν οὐρανὸ καὶ θὰ νιώσω σίγουρος ὅτι
ἡ μοναξιά εἶναι ψέμα, γιατί τὸ Σύμπαν εἶναι ἐκεῖ
για νὰ μοῦ κάνει παρέα.
[Paulo Coelho, Τὸ χειρόγραφο τῆς Ἄκρα]*

Εἰσαγωγή

Τὸ ζήτημα τοῦ ὀρισμοῦ

Προτοῦ ἀρχίσουμε τὴν πραγματεύση τοῦ θέματος ποῦ θὰ μᾶς ἀπασχολήσει στὸ ἄρθρο αὐτό, εἶναι πολὺ σημαντικό νὰ ἀναφεροῦμε στὸ ζήτημα τοῦ ὀρισμοῦ τῆς «Διάχυτης Νέας Θρησκευτικότητας» καὶ τῆς σχέσης του μὲ τοὺς ὀρισμοὺς δύο ἄλλων, παρόμοιων, θεωριῶν. Οἱ δύο αὐτὲς θεωρίες εἶναι ἡ «Διάχυτη Θρησκεία»¹ (Diffused Religion) καὶ ἡ «Ἀόρατη Θρησκεία»² (Invisible Religion).

Μὲ τὸν ὄρο «Διάχυτη Νέα Θρησκευτικότητα» (Δ.Ν.Θ.) ἀναφερόμαστε σὲ ἓνα μεγάλο μέρος τῆς σύγχρονης λαϊκῆς θρησκείας (ποῦ εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παγκόσμια), ἢ ὅποια περιλαμβάνει στοιχεῖα τόσο ἀπὸ τὶς ὀργανωμένες θρησκείες –τὰ ὅποια ἔχουν ἀποσπασθεῖ

* Ὁ Δημήτριος Σούκης εἶναι μεταπτυχιακὸς φοιτητὴς τῆς Ἱστορίας Θρησκευμάτων τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ καθηγητὴς θρησκευτικῶν στὴ δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση.
1. R. Cipriani, *Diffused Religion, Beyond Secularization*, Palgrave Macmillan, Rome 2017.
2. Th. Luckmann, *The Invisible Religion, The Problem of Religion in Modern Society*, Routledge, The Macmillan Company, New York 1967.

και άνεξαρτητοποιηθεί από αυτές και άποτελοϋν πλέον μέρος τής καθημερινότητας των ανθρώπων— όσο και από άλλες πηγές, όπως τὰ προϊόντα τής «Πόπ Κουλτούρας» (κινηματογράφος, τηλεόραση, λογοτεχνία κ.ά.), τούς τομείς τής ψυχολογίας και τής άυτοβελτίωσης-άυτοπραγματώσης. Όλα αυτά τὰ στοιχεΐα ό άνθρωπος δέν τὰ άντιλαμβάνεται συνειδητά ως θρησκευτικά στοιχεΐα, αλλά είτε αυτά διατηροϋν κάποια από τὰ χαρακτηριστικά τους (π.χ. ή λέξη Ζέν³ χρησιμοποιείται για νά περιγράψει διαδικασίες ή τοποθεσίες πού προκαλοϋν ή έχουν ως σκοπό τήν ήρεμία) είτε ό άνθρωπος, άσυναίσθητα, τὰ άπολυτοποιεί (τὰ άντιμετωπίζει ως άνώτερες δυνάμεις/ύπάρξεις) και άπευθύνεται σε αυτά έν ώρα άνάγκης (π.χ. τὰ Άστρα, τò Σύμπαν, άκόμη και ήρωες βιβλίων ή δημοφιλείς καλλιτέχνες).

Από τήν άλλη, ό όρος «Διάχυτη Θρησκεία» χρησιμοποιείται από τόν Roberto Cipriani για νά περιγράψει τή σταδιακή διάχυση των στοιχείων και των τελετουργικών των παραδοσιακών θρησκειών στις σύγχρονες κοινωνίες, τήν άπένδυσή τους από πνευματικότητα —και ένίοτε τήν αλλοίωσή τους από άλλες θρησκείες— και τέλος τή μετατροπή τους σε κοινωνικές διαδικασίες και συνήθειες. Για νά γίνει κατανοητή ή παραπάνω πρόταση, μπορούμε νά στηριχθοϋμε στο παράδειγμα πού χρησιμοποιεί ό ίδιος ό Cipriani⁴, προσαρμοσμένο στην έλληνική πραγματικότητα. Στην Ελλάδα «Διάχυτη Θρησκεία» είναι ό Όρθόδοξος Χριστιανισμός. Μεγάλο μέρος των Έλλήνων, είτε δηλώνουν χριστιανοί είτε όχι, έπισκέπτονται τες εκκλησίες στις μεγάλες γιορτές (Χριστούγεννα, Πάσχα κ.ο.κ.) και έορτάζουν με τες οικογένειές τους και τούς φίλους τους, βαπτίζουν τὰ παιδιά τους και παντρεύονται με θρησκευτικό γάμο· όμως αυτά δέν τὰ κάνουν λόγω τής πίστης τους, αλλά πλέον ως έθιμο ή ως κοινωνική ύποχρέωση. Με άλλα λόγια, ό όρος «Διάχυτη Θρησκεία» χρησιμοποιείται για τή διαδικασία εκκοσμίκευσης των θρησκειών στις κοινωνίες.

Διαφορετικό περιεχόμενο έχει ό όρος «Άόρατη Θρησκεία», πού παρουσίασε ό Thomas Luckmann τò 1963 στο όμώνυμο βιβλίο του.

3. Τò Ζέν είναι σχολή του Βουδισμού πού άναπτύχθηκε στην Κίνα τόν 6ο αι. μ.Χ. και διαδόθηκε στην Κορέα, τήν Ίαπωνία και τò Βιετνάμ. Βλ. John R. McRae, "Chan", στο *Encyclopedia of Religion*, Thomson Gale, 2005, σσ. 1520.

4. R. Cipriani, *ό.π.*, σσ. 26-30.

Σε αυτό ο Luckmann προσπαθεί να αποδείξει ότι η θρησκεία είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης φύσης, ότι παραμένει σημαντική στις μέρες μας και ότι δεν μπορεί να ορισθεί μόνον ως ή συμμετοχή στις τελετουργίες⁵. Ός θρησκεία λοιπόν ορίζει την υπέρβαση της βιολογικής φύσης του ανθρώπου. Η υπέρβαση επιτυγχάνεται μέσα από τη λειτουργική σχέση του ατόμου με τον ίδιο του τον έαυτο και με την κοινωνία⁶. Αυτό του είδους τη θρησκευτικότητα ονομάζει «Αόρατη Θρησκεία». Και την ονομάζει αόρατη, διότι δεν έχει άπτη μορφή, όπως έχει ή οργανωμένη θρησκεία, αλλά είναι μέρος της ανθρώπινης φύσης και είναι παρούσα, είτε την παρατηρούμε είτε όχι.

2. Η Πόπ Κουλτούρα και ή σχέση της με τη θρησκεία

α) Πόπ Κουλτούρα: ό όρισμός

Για να αναλύσουμε σε λίγες γραμμές τη σχέση της Πόπ Κουλτούρας με την κοινωνία και τη θρησκεία, πρέπει πρώτα αναφέρουμε συνοπτικά τί ακριβώς είναι ή Πόπ Κουλτούρα. Ό όρος Πόπ Κουλτούρα είναι αγγλικής προέλευσης και περιλαμβάνει τις λέξεις *Popular* (= δημοφιλής) και *Culture* (= πολιτισμός, κουλτούρα). Με τη λέξη κουλτούρα δηλώνονται όλα τα προϊόντα και οί σκέψεις που παράγει ό άνθρωπος, που τον περιβάλλουν στην καθημερινότητά του και αποτελούν τó πλαίσιο εντός του οποίου ζει. Μπορούμε να χωρίσουμε την Κουλτούρα σε τρεις διαφορετικές κατηγορίες: την ύψηλή, τη λαϊκή και την πόπ (δημοφιλή)⁷. Η τελευταία, την όποία και μελετάμε εδώ, δηλώνει την κουλτούρα που απευθύνεται στο μεγαλύτερο μέρος της κοινωνίας και πιο συγκεκριμένα στα είδη έμπορικής παραγωγής που συνήθως συσχετίζουμε με τον ελεύθερο χρόνο, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και την τέχνη. Τα αντικείμενα της Πόπ Κουλτούρας μπορεί να περιλαμβάνουν προϊόντα της λογοτεχνίας,

5. G. Marshall, "invisible religion", *A Dictionary of Sociology*, <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/invisible-religion>.

6. Th. Luckmann, *ό.π.*, σ. 29.

7. Br. D. Forbes & J. H. Mahan (eds), *Religion and Popular Culture in America*, University of California Press, London 2005, σ. 4.

τῆς μουσικῆς, τοῦ κινηματογράφου, τοῦ θεάτρου, τοῦ ἀθλητισμοῦ, τῶν βιντεοπαιχνιδιῶν κ.ἄ.⁸.

β) Ἡ σχέση τῆς Πὸπ Κουλτούρας μὲ τὴ θρησκεία

Ἡ θρησκεία καὶ ἡ Πὸπ Κουλτούρα σχετίζονται μὲ ἀρκετοὺς τρόπους καὶ ἀξίζει –ἐν συντομίᾳ– νὰ ἀναφεροῦμε σὲ ὅλους.

Πρώτη σχέση: ἡ ὑπαρξὴ τῆς θρησκείας ἐντὸς τῶν προϊόντων τῆς Πὸπ Κουλτούρας. Σὲ αὐτὴν τὴ σχέση ἡ Πὸπ Κουλτούρα «δανείζεται» ἀπὸ τὴ θρησκεία σύμβολα, πρόσωπα ἢ μοτίβα. Γιὰ νὰ γίνῃ αὐτὸ κατανοητό, μποροῦμε νὰ ἀναφέρουμε ἓνα παράδειγμα: Στὴ δημοφιλῆ σειρὰ *Superman* (κόμικς, κινούμενα σχέδια καὶ κινηματογράφος), οἱ ἐξωγήνιοι μὲ τὶς ὑπερφυσικὲς δυνάμεις, ἀπὸ τοὺς ὁποίους κατάγεται ὁ Superman, ἔχουν ὀνόματα μὲ τὴν κατάληξη -ελ (ὁ Superman λέγεται Kal-el). Τὰ ὀνόματα αὐτὰ μᾶς θυμίζουν τὰ βιβλικὰ ἀγγελικὰ ὀνόματα, ὅπως Γαβριὴλ καὶ Μιχαήλ (Gabri-el καὶ Micha-el), ποὺ περιέχουν τὴν ἐβραϊκὴ λέξη «el» ποὺ σημαίνει «θεός»⁹. Ἐδῶ λοιπὸν παρατηροῦμε πῶς ὁ δημιουργὸς τῆς σειρᾶς δανείζεται τὴν κατάληξη τῶν ἀγγελικῶν ὀνομάτων γιὰ νὰ ὀνοματίσει τὸν ἐξωγήνιο ὑπερήρωα ποὺ ἦλθε νὰ σώσει τὴν ἀνθρωπότητα.

Δεύτερη σχέση: ἡ ὑπαρξὴ στοιχείων τῆς Πὸπ Κουλτούρας ἐντὸς τῶν θρησκειῶν. Ὅπως ἀντίστοιχα στὴν πρώτη σχέση εἶδαμε ὅτι ἡ Πὸπ Κουλτούρα δανείζεται στοιχεῖα ἀπὸ τὶς θρησκείες, ἐδῶ παρατηροῦμε τὸ ἀντίθετο. Οἱ θρησκείες, συνήθως μὲ σκοπὸ νὰ γίνουν περισσότερο «ἐλκυστικές» –κυρίως σὲ νεαρὰ ἄτομα– δανείζονται τὰ μέσα καὶ τοὺς τρόπους ποὺ τοὺς προσφέρει ἡ Πὸπ Κουλτούρα, ἡ ὁποία ἀπευθύνεται διαρκῶς στὴν πλειονότητα τῶν ἀνθρώπων.

Τρίτη σχέση: ἡ Πὸπ Κουλτούρα λειτουργεῖ ὡς θρησκεία. Σὲ αὐτὴ τὴ σχέση δὲν ἔχουμε τὴν ἀνταλλαγὴ στοιχείων ἀνάμεσα στὰ δύο μέρη (Πὸπ Κουλτούρα – Θρησκεία), ἀλλὰ τὴν ἀντικατάσταση τῆς δεύτερης ἀπὸ κάποιον προῖον τῆς πρώτης. Τὴ θέση τῆς θρησκείας (τὴ θέση τοῦ ἀπολύτου ἐδῶ) μπορεῖ νὰ πάρει ἓνα ὀλόκληρο προῖον τῆς Πὸπ Κουλτούρας –ὅπως

8. G. Lynch (ed.), *Between Sacred and Profane, Researching Religion and Popular Culture*, I. B. Tauris, London 2007, σ. 8.

9. Er. Greenberg, “Did Superman Have Biblical Roots?”, *Jewish Week*, 9 Φεβρουαρίου 1996, σσ. 41, 56. Βλ. ἐπίσης D. Peterson, “Superman has Jewish roots, rabbi agrees”, *Minneapolis Star Tribune*, 14 Σεπτεμβρίου 1996, BIO.

π.χ. μία ταινία (*Star Wars*) ή ένας τραγουδιστής ή συγκρότημα (*The Beatles*)– ή ένα στοιχείο, όπως π.χ. ένας ήρωας (*Neo, Matrix*) ή μία ιδέα (το σύμπαν ως θεός).

Τέταρτη σχέση: ή Πόπ Κουλτούρα και ή θρησκεία σε διάλογο. Σε αυτή τη σχέση παρατηρούμε κατά κύριο λόγο τη δυσπιστία και την προσπάθεια της μιας πλευράς να αλλάξει την άλλη. Αυτό συμβαίνει είτε διότι δεν συμφωνούν με την παρουσίαση της θρησκείας από την πόπ κουλτούρα (ή απεικόνιση θρησκευτών στην πόπ κουλτούρα ως βίαιων οργανώσεων) είτε γιατί ή θρησκεία πιστεύει πως ή πόπ κουλτούρα προάγει ιδέες και αντιλήψεις που κάνουν κακό στον κόσμο¹⁰.

3. Η Έρευνα

α) Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της έρευνάς μας είναι να ανακαλύψουμε:

i) αν ή ιδέα του σύμπαντος ως ανώτερη δύναμη είναι διάχυτη στην κοινωνία:

ii) έφ' όσον είναι διάχυτη, σε ποιόν βαθμό είναι και

iii) αν ή ιδέα του σύμπαντος ως ανώτερης δύναμης εντοπίζεται στα προϊόντα της Πόπ Κουλτούρας.

β) Το έρωτηματολόγιο

Για να επιτύχουμε τους σκοπούς που αναφέρθηκαν παραπάνω, ετοιμάσαμε ένα έρωτηματολόγιο που μοιράστηκε –είτε ηλεκτρονικά είτε τυπωμένο– σε 80 μαθητές γυμνασίου (ήλικίας 13-14 ετών). Οι έρωτήσεις που κλήθηκαν να απαντήσουν ήταν οι εξής:

1. Ποιά είναι τα θρησκευτικά σας πιστεύω;
2. Έχετε συλλάβει ποτέ τον εαυτό σας να σκέφτεται το σύμπαν ως ανώτερη δύναμη;
3. Σε ώρα ανάγκης, έχετε ποτέ απευθυνθεί στο σύμπαν για να σας βοηθήσει ή να σας δώσει λύση;

10. B. D. Forbes & J. H. Mahan (eds), *δ.π.*, σσ. 10-16.

4. Έχετε παρατηρήσει ποτέ κάποιον να άπευθύνεται στο σύμπαν ως ανώτερη δύναμη ή να του ζητάει βοήθεια;

5. Έχετε παρατηρήσει ποτέ σε ταινία, τηλεοπτική σειρά, τραγουδι, βιβλίο ή βιντεοπαιχνίδι το σύμπαν να έχει τον ρόλο ανώτερης δύναμης ή να άπευθύνονται σε αυτό για την παροχή βοήθειας ή λύσης σε πρόβλημα;

γ) Αποτελέσματα

1. ΤΟ ΣΥΜΠΑΝ ΩΣ ΑΝΩΤΕΡΗ ΔΥΝΑΜΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Το σύμπαν ως ανώτερη δύναμη	Έπίκληση στο σύμπαν σε ώρα ανάγκης	Το σύμπαν ως ανώτερη δύναμη ή επίκληση στο σύμπαν σε ώρα ανάγκης	Το σύμπαν ως ανώτερη δύναμη ή επίκληση στο σύμπαν από οικείο πρόσωπο	Το σύμπαν ως ανώτερη δύναμη ή επίκληση στο σύμπαν από οικείο πρόσωπο
49% (39)	41% (33)	66% (53)	64% (51)	79% (63)

2. ΤΟ ΣΥΜΠΑΝ ΩΣ ΑΝΩΤΕΡΗ ΔΥΝΑΜΗ ΣΤΗΝ ΠΟΠ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ

Το σύμπαν ως ανώτερη δύναμη στην Πόπ Κουλτούρα	Το σύμπαν ως ανώτερη δύναμη στην Πόπ Κουλτούρα σε συγκεκριμένα προϊόντα της	Το σύμπαν ως ανώτερη δύναμη ή επίκληση στο σύμπαν σε ώρα ανάγκης και το σύμπαν ως ανώτερη δύναμη στην Πόπ Κουλτούρα
58% (46)	21% (26)	36% (29)

3. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΠΙΣΤΕΥΩ

Χριστιανός Όρθόδοξος	Άθεος	Καμμία άπάντηση
78% (62)	21% (17)	1% (1)

δ) Συμπεράσματα

Σύμφωνα με τους σκοπούς που είχαμε θέσει, το πρώτο που πρέπει να εξετάσουμε με βάση τα κριτήρια της Δ.Ν.Θ. (άνεξαρτησία, έκταση και αυτονόητο), όπως τα έχει καταγράψει ο καθ. Στ. Παπαλεξανδρόπουλος στο πρώτο άρθρο του παρόντος τεύχους, και λαμβάνοντας υπ' όψιν τα

αποτελέσματα της έρευνας, είναι αν η ιδέα του σύμπαντος ως ανώτερης δύναμης είναι μέρος της Δ.Ν.Θ. και σε ποιόν βαθμό.

Το πρώτο κριτήριο της Δ.Ν.Θ. με το οποίο θα ασχοληθούμε είναι αυτό της έκτασης. Στον Πίνακα 1 παρατηρούμε ότι από τα 80 άτομα που συμπλήρωσαν τα ερωτηματολόγια τα 53 (66%) απάντησαν ότι τουλάχιστον μία φορά στη ζωή τους είτε έχουν αναλογισθεί το σύμπαν ως ανώτερη δύναμη είτε έχουν ζητήσει τη βοήθειά του σε ώρα ανάγκης και σχεδόν το 80% των συμμετεχόντων απάντησε πως, εκτός από το να αναλογιστεί το σύμπαν ως ανώτερη δύναμη ή να ζητήσει βοήθεια, έχει παρατηρήσει τουλάχιστον μία φορά μέχρι τώρα κάποιον άλλο να το κάνει. Μπορούμε επομένως να καταλήξουμε στο ότι η ιδέα που μελετάμε είναι διαδεδομένη στην κοινωνία μας και αυτό μας επιτρέπει να πούμε πως πληροί το πρώτο κριτήριο.

Το δεύτερο κριτήριο με το οποίο θα ασχοληθούμε είναι αυτό της ανεξαρτησίας. Προτού περάσουμε στα αποτελέσματα της έρευνας, είναι απαραίτητο να αναφέρουμε τον φορέα από τον οποίο θα μπορούσε να εξαρτάται η ιδέα του σύμπαντος ως ανώτερης δύναμης και αυτός δεν είναι άλλος από την θρησκεία. Η λατρεία του σύμπαντος ως Θεού ή ως ανώτερης δύναμης λέγεται πανθεισμός¹¹ και υπάρχει από την αρχαιότητα. Η έρευνά μας παρ' όλα αυτά έδειξε πως κανείς από όσους είπαν ότι έχουν σκεφθεί το σύμπαν ως ανώτερη δύναμη ή έχουν ζητήσει τη βοήθειά του σε ώρα ανάγκης δεν είναι πιστός του πανθεισμού. Αντίθετα, η πλειονότητα των συμμετεχόντων δήλωσαν χριστιανοί ορθόδοξοι (78%) και λιγότεροι δήλωσαν άθεοι (21%). Σύμφωνα με αυτά η ιδέα του σύμπαντος ως ανώτερη δύναμη δείχνει ανεξάρτητη από κάθε φορέα, οπότε πληροί και το δεύτερο κριτήριο.

Το τρίτο και τελευταίο κριτήριο που μας μένει να εξετάσουμε είναι αυτό του αυτονόητου. Για να βρούμε την απάντηση σε αυτό το ζήτημα θέσαμε στο ερωτηματολόγιο την τρίτη ερώτηση: «Σε ώρα ανάγκης, έχετε ποτέ απευθυνθεί στο σύμπαν για να σας βοηθήσει ή να σας δώσει λύση;». Οί άνθρωποι –ιδιαιτέρως στην Ελλάδα, όπου η πλειονότητα είναι χριστιανοί ορθόδοξοι– σε ώρα ανάγκης συνήθως ασυναίσθητα ζητούν βοήθεια από τον Θεό, την Παναγία ή τους άγιους. Σύμφωνα όμως με

11. Βλ. M. P. Levine, *Pantheism, A non-theistic concept of deity*, Routledge, London 1994.

τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἐρωτηματολογίου, ἓνα σημαντικό ποσοστό (41%) τῶν ἐρωτηθέντων δήλωσαν ὅτι σέ ὥρα ἀνάγκης ἀπευθύνθηκαν στοῦ σύμπαν γιά βοήθεια. Ἐπιπλέον τὸ 64% ἀπάντησε ὅτι τοῦλάχιστον μία φορὰ ἔχει παρατηρήσει κάποιον γνωστό του νὰ ζητᾶ βοήθεια ἀπὸ τὸ σύμπαν. Θεωροῦμε πὼς τὰ νούμερα αὐτὰ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ σύμπαντος ὡς ἀνώτερης δύναμης ἴσως πληροῖ τὸ κριτήριο τοῦ αὐτονόητου.

Ἡ ἔρευνά μας δὲν ἔδειξε μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα πὼς ἡ ἰδέα τοῦ σύμπαντος ὡς ἀνώτερης δύναμης εἶναι στοιχεῖο τῆς Δ.Ν.Θ. Σίγουρα θὰ χρειασθεῖ στοῦ μέλλον νὰ ἀκολουθήσουν ἐκτενεῖς καὶ λεπτομερεῖς ἔρευνες καὶ πιστεύουμε ὅτι μὲ τὴν περαιτέρω ἐνασχόληση μὲ τὴ Διάχυτη Νέα Θρησκευτικότητα θὰ βροῦμε καταλληλότερα καὶ λεπτομερέστερα ἐργαλεῖα, τὰ ὁποῖα θὰ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ φθάσουμε σὲ ἀσφαλέστερα συμπεράσματα.

Μὲ ὅσα γράψαμε παραπάνω ἔχουμε ἀπαντήσῃ ὡς ἓναν βαθμὸ τὰ δύο πρῶτα ζητήματα ποὺ θέσαμε στοὺς σκοπούς, ὁπότε μᾶς μένει νὰ δοῦμε ἂν ἡ ἰδέα τοῦ σύμπαντος ὡς ἀνώτερης δύναμης ἐντοπίζεται στὰ προϊόντα τῆς Πὸπ Κουλτούρας. Αὐτὸ θὰ τὸ ἐξακριβώσουμε μὲ δύο ἐργαλεῖα: τὸ πρῶτο βεβαίως εἶναι τὸ ἐρωτηματολόγιο. Σύμφωνα μὲ τὶς ἀπαντήσεις ποὺ λάβαμε, πάνω ἀπὸ τοὺς μισοὺς (58%) δήλωσαν πὼς ἔχουν παρατηρήσει τοῦλάχιστον μία φορὰ στὴ ζωὴ τους τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἰδέας τοῦ σύμπαντος ὡς ἀνώτερης δύναμης σὲ ἓνα προϊόν τῆς Πὸπ Κουλτούρας. Ἐπιπλέον τὸ 44% αὐτῶν δήλωσε πὼς θυμόταν καὶ ποῦ ἀκριβῶς τὸ εἶχε παρατηρήσει. Τὸ δεύτερο ἐργαλεῖο εἶναι ἡ δική μας ἔρευνα. Μετὰ ἀπὸ δύο μῆνες ἐρευνῶν σὲ λογοτεχνικὰ βιβλία, ταινίες, τηλεοπτικὲς σειρὲς καὶ σειρὲς/ταινίες κινουμένων σχεδίων, ἐντοπίσαμε πολλὰ ἔργα τῆς Πὸπ Κουλτούρας ποὺ περιέχουν τὴν ὑπὸ μελέτη ἰδέα. Ἀναφέρουμε ἐδῶ ἐπιγραμματικὰ ὀρισμένα ἀπὸ αὐτά:

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ	ΤΑΙΝΙΕΣ	ΤΗΛΕΟΠΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ	ΚΙΝΟΥΜΕΝΑ ΣΧΕΔΙΑ
Ὁ Ἀλχημιστὴς	Ὁ πόλεμος τῶν ἀστρῶν ¹	Φιλαράκια	<i>That time I got reincarnated as a slime</i>

¹ George Lucas, *Star Wars*, Lucasfilm Ltd., 1977-σήμερα.

Ἡ τριλογία τοῦ κόσμου ⁱⁱ	Ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς ⁱⁱⁱ	Τὸ σοὶ σου ^{iv}	<i>Dragon Ball Z</i> ^v
Ὁ ἄρχοντας τῶν γρίφων ^{vi}	Ἄβαταρ ^{vii}		<i>Princess Mononoke</i> ^{viii}
	Οἱ ἐκδικητές ^{ix}		<i>Ποκαχόντας</i> ^x
	Τὸ δέντρο τῆς ζωῆς ^{xi}		

ii. Philip Pullman, *Ἡ τριλογία τοῦ κόσμου: Τὸ ἀστέρι τοῦ Βορῶ, Ὁ ἄρχοντας τῶν δύο κόσμων*, Τὸ κεχομπαραένιο τηλεσκόπιο, ἐκδ. Ψυχογιός, Ἀθήνα 1998-2002.

iii. Darren Aronofsky, *The Fountain*, Warner Bros. Pictures, 2006.

iv. *Τὸ σοὶ σου*, AlphaTV, 2014-2019.

v. Akira Toriyama, *Dragon Ball Z*, Toei Animation, 1989-1996.

vi. Patricia McKillip, *Ὁ ἄρχοντας τῶν γρίφων*, ἐκδ. Κέδρος, Ἀθήνα 2004.

vii. James Cameron, *Avatar*, 20th Century Fox, 2009.

viii. Hayao Miyazaki, *Princess Mononoke*, Toho, 1997.

ix. Joss Whedon, Anthony Russo & Joe Russo, *The Avengers*, Walt Disney Studios, 2012-2019.

x. Mike Gabriel & Eric Goldberg, *Pocahontas*, Walt Disney Pictures, 1995.

xi. Terrence Malick, *The tree of life*, Summit Entertainment, 2011.

4. Τὸ σύμπαν ὡς ἀνώτερη δύναμη στὴν Πὸπ Κουλτούρα

α) Ὁ Ἀλχημιστής¹²: Ἐκεῖ ποὺ ξεκίνησαν ὅλα

Ὁ Ἀλχημιστής εἶναι δίχως ἀμφιβολία τὸ ἔργο τῆς Πὸπ Κουλτούρας ποὺ ἐδραίωσε τὴν ιδέα ὅτι τὸ σύμπαν λειτουργεῖ ὡς ἀνώτερη δύναμη. Καὶ αὐτὸ μπορούμε νὰ τὸ συμπεράνουμε ἀπὸ τοὺς ἐξῆς δύο λόγους: Πρῶτον, οἱ πωλήσεις τοῦ βιβλίου. Ὁ Ἀλχημιστής εἶναι τὸ τρίτο σὲ πωλήσεις βιβλίο τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας, ἔχοντας πουλήσει περισσότερα ἀπὸ 150.000.000 ἀντίτυπα παγκοσμίως ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ κυκλοφόρησε¹³ καὶ ἔχει μεταφραστεῖ σὲ 56 γλώσσες – περισσότερες ἀπὸ ὅποιοδήποτε ἄλλο λογοτεχνικὸ ἔργο ἐκτὸς τῆς Βίβλου¹⁴. Ἡ εὐρεία διάδοση τοῦ βιβλίου ἔκανε δυνατὴ τὴ μετάδοση τῶν μηνυμάτων καὶ

12. Paulo Coelho, *Ὁ Ἀλχημιστής*, ἐκδ. «Νέα Σύνορα» – Α. Λιβάνη, Ἀθήνα 1996.

13. <https://www.penguinrandomhouse.ca/532/nine-books-sold-more-100-million-copies-and-how-they-compare-my-book>.

14. Ἀπὸ τὰ social media τοῦ συγγραφέα <https://www.facebook.com/paulocoelho/photos/a.241365541210/10158601249696211/?type=3>.

τῶν ιδεῶν του σὲ ὁλόκληρο τὸν κόσμο. Δεύτερον, ἡ ἐπανάληψη τῆς ιδέας ἐντὸς τοῦ βιβλίου. Ὁ συγγραφέας ἀναφέρει στὸ βιβλίο τὴ φράση: «ὅταν ἐπιδιώξεις κάτι, ὅλο τὸ σύμπαν συνωμοτεῖ γιὰ νὰ γίνει ὅπως ἐπιθυμεῖς» τοῦλάχιστον ἔξι φορές¹⁵ καὶ σὲ πολλὲς ἀκόμη περιπτώσεις ἡ φράση ὑπονοεῖται.

Προτοῦ προχωρήσουμε στὴν καταγραφή τῶν ιδιαίτερων χαρακτηριστικῶν τοῦ σύμπαντος στὸν Ἀλχημιστῆ, συνοπτικὰ ἀναφέρουμε τὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου. Ὁ νεαρὸς Ἴσπανὸς βοσκὸς Σαντιάγο, μετὰ ἀπὸ ἓνα ὄνειρο ποῦ εἶδε, ξεκινᾷ ἓνα ταξίδι σὲ ἀναζήτηση τῆς μοίρας του. Στὴν πορεία συναντᾷ πολλοὺς ἀνθρώπους ποῦ εἴτε συνειδητὰ εἴτε τυχαῖα θὰ τὸν καθοδηγήσουν στὸ ταξίδι του. Τὴν φράση: «ὅταν ἐπιδιώξεις κάτι, ὅλο τὸ σύμπαν συνωμοτεῖ γιὰ νὰ γίνει ὅπως ἐπιθυμεῖς» τοῦ τὴν λένε σὲ διαφορετικοὺς χρόνους ἓνας περιπλανώμενος βασιλιάς καὶ ἓνας ἀλχημιστής, ἐνῶ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ βιβλίου τὴν ἐπαναλαμβάνει ἀρκετὲς φορές καὶ ὁ ἴδιος.

Ἄς ξεκινήσουμε λοιπὸν μὲ τὸ πρῶτο χαρακτηριστικὸ τοῦ σύμπαντος, ποῦ εἶναι ὅτι τὸ σύμπαν εἶναι ὁ δημιουργὸς ὅλων τῶν πραγμάτων. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ φράση πρὸς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου: «Γιατὶ ἓνας κόκκος ἄμμου εἶναι μία στιγμή τῆς δημιουργίας καὶ τὸ σύμπαν χρειάστηκε χιλιάδες, ἑκατομμύρια χρόνια γιὰ νὰ τὸν δημιουργήσει»¹⁶. Καὶ τὸ σύμπαν δὲν δημιούργησε μόνο τὰ πράγματα ἢ τοὺς ἀνθρώπους. Τοὺς ἔδωσε καὶ ἓνα νόημα ὑπαρξης, τὸ ὁποῖο στὸ βιβλίο ὀνομάζεται «Προσωπικὸς μῦθος»¹⁷. Ὁ κάθε ἄνθρωπος καὶ τὸ κάθε ἀντικείμενο γεννιέται μὲ μία «ἀπόλυτη ἐπιθυμία»¹⁸, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἀποστολὴ τοῦ καθενὸς ὅσο εἶναι ζωντανός. Τὸ σύμπαν «συνωμοτεῖ» γιὰ νὰ ἐκπληρώσει ὁ ἄνθρωπος αὐτὴν του τὴν ἐπιθυμία.

Τὸ δεύτερο χαρακτηριστικὸ τοῦ σύμπαντος εἶναι ἡ γλῶσσα. Στὸν Ἀλχημιστῆ ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ μιλήσει μὲ τὸ σύμπαν, ἀρκεῖ νὰ μάθει τὴ «Γλῶσσα τοῦ Κόσμου»¹⁹. Γιὰ νὰ μάθει ὁ ἄνθρωπος τὴ «Γλῶσσα τοῦ

15. Paulo Coelho, *ὁ.π.*, σσ. 47, 67, 73, 147, 182, 194.

16. Paulo Coelho, *ὁ.π.*, σ. 205.

17. Paulo Coelho, *ὁ.π.*, σ. 46.

18. Paulo Coelho, *ὁ.π.*, σ. 47.

19. Paulo Coelho, *ὁ.π.*, σ. 128.

κόσμου», χρειάζεται τα ἑξῆς δύο: θάρρος²⁰ καὶ ἀληθινὴ ἀγάπη²¹. Τὸ θάρρος εἶναι ἀπαραίτητο γι' αὐτὸν ποὺ ἀναζητεῖ τὸν «προσωπικό του μῦθο», γιατί μόνον ὅταν τὸν ἀναζητεῖς τὸ σύμπαν θὰ σοῦ προσφέρει τὴ βοήθειά του²². Ἡ ἀγάπη εἶναι ἀπαραίτητη, γιατί μόνον ἡ ἀληθινὴ ἀγάπη δὲν φυλακίζει τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ τὸν ἀφήνει ἐλεύθερο νὰ ἐκπληρώσει τὴν «ἀπόλυτη ἐπιθυμία» του²³.

Τέλος, εἶναι σημαντικό νὰ ἀναφέρουμε ὅτι τὸ σύμπαν ἀποτελεῖται ἀπὸ ὅ,τι ὑπάρχει στὸν κόσμο, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο. Καὶ ἐφ' ὅσον στὸν Ἀλχημιστὴ σύμπαν εἶναι ὁ Θεός, τότε καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι μέρος τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ γίνεται κατανοητὸ ἀπὸ τὴν ἑξῆς φράση τοῦ βιβλίου: «Καὶ τὸ ἀγόρι βυθίστηκε στὴν Ψυχὴ τοῦ Κόσμου καὶ εἶδε ὅτι ἡ Ψυχὴ τοῦ Κόσμου εἶναι μέρος τῆς ψυχῆς τοῦ Θεοῦ, καὶ εἶδε ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ Θεοῦ ἦταν ἡ ἴδια ἡ ψυχὴ του»²⁴.

β) *Φιλαράκια*²⁵: Ἐκεῖ ποὺ τὸ σύμπαν δὲν μιλά

Στὴ δημοφιλῆ κωμικὴ σειρὰ *Φιλαράκια*, ποὺ προβλήθηκε στὴν ἐλληνικὴ τηλεόραση ἀπὸ τὸ «Star Channel», παρακολουθοῦμε τὶς ζωὲς ἑξι νέων (τρεῖς ἄνδρες καὶ τρεῖς γυναῖκες) ποὺ προσπαθοῦν καθημερινὰ νὰ ἀντεπεξέλθουν στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς, νὰ ἐπιτύχουν ἐπαγγελματικά καὶ νὰ βροῦν τὴν ἀγάπη.

Ἀπὸ τοὺς ἑξι νέους, θὰ ἐπικεντρωθοῦμε στὴν «ἀλλόκοτη» τῆς παρέας Φοίβη Μπουφέ. Ἡ Φοίβη ἀναφέρει συχνὰ στοιχεῖα ἀπὸ διάφορες θρησκείες καὶ παραδόσεις καὶ φαίνεται νὰ λαμβάνει σοβαρὰ τὴν ἐπιρροὴ ποὺ ἔχουν αὐτὰ στὴ ζωὴ τῆς, χωρὶς νὰ ἀνήκει σὲ κάποια ἀπὸ αὐτὲς τὶς θρησκείες. Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ εἶναι τὸ κάρμα, ἡ μοῖρα, ἡ πρόβλεψη τοῦ μέλλοντος καὶ τὸ σύμπαν.

Σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα ἐπεισόδια ἡ τράπεζα κάνει λάθος καὶ πιστώνει στὸν λογαριασμὸ τῆς Φοίβης ἕνα χρηματικὸ ποσό. Ἐπειδὴ ἡ Φοίβη θεωρεῖ πολὺ σημαντικό τὸ κάρμα, ἀποφασίζει νὰ δωρίσει αὐτὰ τὰ χρήματα,

20. Paulo Coelho, *ὁ.π.*, σ. 177.

21. Paulo Coelho, *ὁ.π.*, σ. 150.

22. Paulo Coelho, *ὁ.π.*, σ. 177.

23. Paulo Coelho, *ὁ.π.*, σ. 190.

24. P. Coelho, *ὁ.π.*, σσ. 234-235.

25. D. Crane & M. Kauffman, *Friends*, NBC, 1994-2004.

ὅμως τῆς ἐπιστρέφουν ἓνα ποσό. Μὲ αὐτὸ ἀγοράζει ἓνα ἀναφυκτικό, μέσα στὸ ὁποῖο βρῖσκει ἓνα ἀνθρώπινο δάχτυλο, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ λάβει ὡς ἀποζημίωση ἓνα σεβαστὸ ποσό. Στὸ τέλος τοῦ ἐπεισοδίου ἡ Φοίβη καταλήγει νὰ πιστέψει πὼς τὸ κάρμα της εἶναι «κακό» καὶ φωνάζει κοιτώντας πρὸς τὸν οὐρανό: «Τί τρέχει μὲ τὸ σύμπαν;»²⁶. Μὲ αὐτὴν της τῆ φράση δείχνει τὴ δυσαρέσκειά της πρὸς τὸ σύμπαν, τὸ ὁποῖο θεωρεῖ ὑπεύθυνο γιὰ ὅ,τι τῆς εἶχε συμβεῖ μέσα στὴν ἡμέρα.

Σὲ ἄλλο ἐπεισόδιο, ποὺ προβλήθηκε κατὰ τὴν ὄγδοη χρονιὰ τῆς τηλεοπτικῆς σειρᾶς, ἡ Φοίβη «διαβάζει τὸ φλιτζάνι», προσπαθώντας νὰ προβλέψει τὸ μέλλον τῆς ἴδιας καὶ τῶν φίλων της. Στὸ δικό της φλιτζάνι διάβασε ὅτι θὰ γνώριζε ἓναν ἄντρα τὴν ἴδια μέρα, ὅπως καὶ ἔγινε. Ὅμως ὁ ἄντρας ποὺ γνώρισε ἀποδείχθηκε πὼς ἦταν κακὸς ἄνθρωπος. Ὅταν ἡ Φοίβη τὸ κατάλαβε, ρώτησε: «Τὸ σύμπαν εἶπε πὼς θὰ γνώριζα ἓναν ἄντρα καὶ μοῦ ἔδωσε αὐτόν;»²⁷. Γιὰ ἄλλη μία φορὰ ἀπευθύνεται στὸ σύμπαν γιὰ νὰ ἐκφράσει παράπονά της, ἂν καὶ αὐτὸ δὲν τῆς ἀπάντησε σὲ καμμία ἀπὸ τὶς δύο περιπτώσεις.

Τὸ σύμπαν ὡς ἀνώτερη δύναμη στὰ *Φιλαράκια* εἶναι ἀπρόσωπο καὶ ἀπόσιτο καὶ συμπεραίνουμε τὴν παρουσία του μόνο μέσω τῆς Φοίβης, ἡ ὁποία πιστεύει πὼς αὐτὸ εὐθύνεται γιὰ πολλὰ συμβάντα τῆς ζωῆς της καὶ ὅταν κάτι δὲν πάει καλὰ δὲν διστάζει νὰ τὸ κατηγορήσει. Ἐπιπροσθέτως, προσπαθεῖ νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸ σύμπαν εἴτε μιλώντας του ἀπευθείας –χωρὶς νὰ περιμένει ἀπάντηση– εἴτε μὲ τὸ «διάβασμα τοῦ φλιτζανιοῦ».

γ) *That time I got reincarnated as a slime*^{28,29}:

Ἐκεῖ ποὺ τὰ ὄντα συνομιλοῦν μὲ τὸ σύμπαν

Στὴν ἐπιτυχημένη σειρὰ anime³⁰ *That time I got reincarnated as a slime* ὁ πρωταγωνιστὴς ποὺ ὀνομάζεται Σατόρου Μικάμι πεθαίνει κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς ληστείας καὶ μετενσαρκώνεται σὲ ἓναν ἄλλο κόσμο μὲ

26. D. Crane & M. Kauffman, “The One with the Thumb”, *Friends*, season 1, episode 3, NBC, 1996.

27. D. Crane & M. Kauffman, “The One with the Tea Leaves”, *Friends*, season 1 episode 3, NBC, 2002.

28. Yasuhito Kikuchi, *That Time I Got Reincarnated as a Slime*, 8-bit, 2018.

29. Ὁ τίτλος τῆς σειρᾶς μεταφράζεται: Ὅταν μετενσαρκώθηκα ὡς γλίτσα.

30. *Anime*: Ἰαπωνικὲς σειρὲς κινουμένων σχεδίων.

τῆ μορφῇ γλίτσας³¹. Σὲ αὐτὸν τὸν κόσμο τὸ σύμπαν, ποὺ ὀνομάζεται “Voice of the World”, δηλαδὴ «Φωνὴ τοῦ Κόσμου», εἶναι ἡ ἀνώτερη δύναμη – τὸ ἀπόλυτο. Ὅταν ὁ Σατόρου πεθαίνει, ἀκούει στὸ κεφάλι του τῆ «Φωνὴ τοῦ Κόσμου», ἡ ὁποία, ἐνῶ τὸν μεταφέρει στὸν ἄλλο κόσμο, μετενσαρκώνοντάς τον, τοῦ προσδίδει ιδιαίτερες ιδιότητες (π.χ. ἀντοχὴ σὲ κρύο καὶ ζέστη) καὶ δυνάμεις³². Στὸν ἄλλο κόσμο, ἡ «Φωνὴ τοῦ Κόσμου» βρίσκεται πάντοτε κοντὰ στὸν Σατόρου, ποὺ πλέον ὀνομάζεται Ρίμουρου, καὶ τὸν βοηθᾷ νὰ ἐπιβιώσει καὶ νὰ ἐξελιξοῦ τις δυνάμεις του.

Στὸν κόσμο τοῦ *That time I got reincarnated as a slime* τὸ σύμπαν δὲν εἶναι ἀπρόσιτο. Βρίσκεται συνήθως δίπλα στοὺς ἀνθρώπους καὶ μπορεῖ νὰ συνομιλήσει μαζί τους. Ἐπίσης, τὸ σύμπαν δὲν λειτουργεῖ αὐτόματα. Ἔχει συνείδηση καὶ προσωπικότητα. Ἐπιλέγει ἐκεῖνο ποιόσ καὶ μὲ ποιόν τρόπο θὰ βοηθήσει καὶ μπορεῖ νὰ ἐκνευρισθεῖ ἢ νὰ γελάσει ἀνάλογα μὲ τὸν τρόπο ποὺ θὰ τοῦ μιλήσουν ἢ θὰ τοῦ συμπεριφεροῦν³³.

SUMMARY

Diffused New Religiosity: The universe as a higher power in the society and Popular Culture

By Dimitrios Soukis, *PGDip*
National and Kapodistrian University of Athens

In this paper we explored the terms “Diffused New Religiosity”, “Diffused Religion” and “Invisible Religion” and their differences. Then

31. *Slime* (= γλίτσα): Εἶναι ὄντα ποὺ συναντοῦμε σὲ βιντεοπαιχνίδια καὶ σειρὲς κινουμένων σχεδίων, τὰ ὁποῖα ἔχουν τὴ μορφὴ γλίτσας, εἶναι στρογγυλά καὶ μποροῦν νὰ ἀλλάξουν τὴ μορφὴ τους κατὰ βούληση.

32. Yasuhito Kikuchi, “The Storm Dragon, Veldora”, *That Time I Got Reincarnated as a Slime*, season 1, episode 1, 8-bit, 2018.

33. Yasuhito Kikuchi, “The One Unleashed”, *That Time I Got Reincarnated as a Slime*, season 2, episode 12, 8-bit, 2021.

we listed and analyzed the relationship between “Popular Culture” and religion, which can be summarized as followed: 1) Religion in popular culture, 2) Popular culture in Religion, 3) Popular Culture as religion and 4) Religion and Popular Culture in dialogue. After we layed the theoretical foundation, we tried to conclude whether the idea of the universe as a higher power is an element of the Diffused New Religiosity and if people have witnessed the use of the same idea in the products of Popular Culture. For that cause we made use of a survey and some examples. The conclusion in which we came was that there is not a definitive answer concerning the idea of universe as higher power in the Diffused New Religiosity, but we managed to deduce that the use of the idea in Popular Culture is quite extensive. Lastly, we examined three products of the Popular Culture, where the idea of the universe as a higher power is portrayed and we tried to list its characteristics.